

نقش کتابخانه‌ها در بازسازی اقتصادی*

مترجم: شیفته سلطانی

چکیده:

کتابخانه‌های دانشگاهی و عمومی، در به ثمر رساندن فرایند بازسازی و توسعه اقتصادی نقش تعیین‌کننده‌ای دارند. برای مثال، امواج طوفنده تحولات سیاسی و اقتصادی که کشورهای اروپای شرقی را یکی پس از دیگری درمی‌نوردد، خواهان بازنگری در نظریه‌های کهنه اقتصادی و روشهای سنتی فعالیتهای بازرگانی است. اکنون مکتبهای نوین بازرگانی و مدیریت که از مکتبهای غربی سرچشمه گرفته‌اند، پا به عرصه نهاده‌اند. در سراسر این تحولات و فرایندها یک چیز غیرقابل انکار است: ضرورت اطلاعات به عنوان عامل پشتیبانی از فرایند انتقال به وضعیت نوین و رشد. در این مقاله، به برخی از نیازهای اطلاعاتی حیات نوین اقتصادی و همچنین به ضرورت حمایت از کتابخانه‌ها و آموزش کتابداران به منظور توسعه کتابخانه‌های بازرگانی و رشته‌های وابسته اشاره می‌شود. توسعه این کتابخانه‌ها که با کمک جامعه استفاده‌کننده میسر است، برای بهبود برنامه‌های آموزش بازرگانی و بازرگانی خرد و در نتیجه برای سلامت اقتصاد عمومی یک کشور ضروری است.

مقدمه

مدتهاست مسئله انتقال اطلاعات علمی و فنی، توجه پژوهشگران، کتابداران، متخصصان اطلاع‌رسانی، بخش صنایع و دولت‌ها را به خود جلب کرده است. میزان دستاوردهای علمی و فنی،

* Sara Fine. "The Role of Libraries in Economic Reconstruction". *International Library Review*, (1990) 22, pp.201-211.

سارا فاین استاد دانشگاه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه پیتسبورگ، آمریکا.

عامل مهم افتراق کشورهای توسعه‌یافته و کشورهای در حال رشد شده است. با این حال، همان‌گونه که در دوران اخیر دیده‌ایم، موج پیشرفتهای علمی، فنی و صنعتی تنها عامل نافذی نیست که بر تقاضای فزایندهٔ دسترسی آسان به اطلاعات تأثیر گذاشته است. بسیاری از کشورهای جهان، سرگرم بازسازی و توسعه اقتصادی سرزمینهای خود هستند. مثلاً، در کشورهای اروپای شرقی که یکی پس از دیگری دستخوش امواج پر قدرت تحولات سیاسی و اقتصادی می‌شوند، مشاهده شده است که این تحولات ضمن آنکه با خود دشواریها و موفقیتها را به همراه می‌آورند، خواهان تجدیدنظر در نظریه‌های کهن اقتصادی، تغییر در رویه‌های سنتی، و بازنگری در روشهای کهن مدیریت بازرگانی نیز هستند.

لیکن دوره دشواریهای اقتصادی، دوره‌ای مملو از دودلیها، سرسختیها و خواسته‌های نامحدود از منابع محدود نیز هست. در چنین شرایطی، تنها حرفهٔ اطلاع‌رسانی است که از عهده مبارزه با این مسئله بر می‌آید و راه حل ارائه می‌کند: برای اینکه اقتصاد کشوری رشد کند، 'اطلاعات' ضروری است، نه تنها برای تولیدکنندگان بزرگ صنعتی، بلکه برای شرکتهای کوچک بازرگانی که بنیان سلامت اقتصادی کشور را تشکیل می‌دهند. بدون وجود شرکتهای بازرگانی کوچک مستقل و پر قدرت، رشد اقتصادی تداوم نخواهد داشت. در هر کشوری، توانایی بخش بازرگانی خرد و گروهی که از خدمات آنها بهره‌مند می‌شوند و همچنین بخشهای غیرانتفاعی و خیریه، دریافتن اطلاعات مناسب برای تصمیمگیری، دسترسی به آن با صرف هزینه‌ای قابل قبول و به کارگیری افراد غیرمتخصص، بدون آنکه قید و شرطهای دست و پاگیر دستیابی به اطلاعات را محدود کند و علم استفاده مؤثر از اطلاعات به دست آمده، ضرورتی غیرقابل انکار برای رشد و ثبات است. مشکل اینجاست، در شرایطی که ثبات اقتصادی وجود ندارد، ضرورت تأمین اطلاعات مورد نیاز شرکتهای تجارتي کوچک، اولویت خود را از دست می‌دهد و در شرایطی که نیاز فوری به آن احساس می‌شود، از حمایت و توجه کافی برخوردار نمی‌شود.

حمایت از کتابخانه‌ها، مصداق همین مطلب است. کتابخانه‌های امروزی که عموماً با کمبود و محدودیت امکانات روبه‌رو هستند، می‌کوشند تا از تهیه مکرر مواد، منابع و نیروی انسانی جلوگیری شود و نیازهای اطلاعاتی استفاده‌کنندگان را به بهترین وجه و با کمترین هزینه تأمین نمایند. کتابداران ماهر، قادرند مجموعه‌های اطلاعاتی تا منظم را سازمان دهند؛ داده‌های خام و

پراکنده را به نحوی تنظیم و جمع آوری می‌کنند تا اطلاعات تازه و قابل استفاده‌ای به دست آید؛ بر حجم اطلاعات مفید بیفزایند و زواید را حذف کنند و بالأخره امکان دسترسی به اطلاعات را در هر کجا که باشد، ایجاد نمایند. کتابداران، در سراسر جهان در تلاشند تا با استفاده از راههای گوناگون و با به کارگیری تکنولوژیهای نوین، امر انتقال و گردش اطلاعات را توسعه دهند و به عنوان واسطه‌های انسانی بین حجم عظیم منابع اطلاعاتی و نیازهای هر فرد یا گروه استفاده‌کننده، خدمت کنند. این مهارتها و خدمات، با حرفه کتابداری عجین شده است و در یک وضعیت اقتصادی نامتعادل می‌تواند همچون گنجینه‌ای پرارزش به کار آید.

محور اصلی این مقاله بر این بنا شده است که در دوران بازسازی اقتصادی، کتابداران در دو صحنه مرتبط، نقش حساسی ایفا می‌کنند: یکی در صحنه کتابخانه‌های دانشگاهی و دیگری در صحنه کتابخانه‌های عمومی.

کتابخانه‌های دانشکده‌های بازرگانی و توسعه اقتصادی

در حالی که دولتها برنامه‌ریزی می‌کنند و متحول می‌شوند، و سیاست اقتصادی کشورهای در حال رشد مرتباً تغییر موضع می‌دهند، و دولتها برای مقابله با بحرانهای حاصل از انتقال به وضعیت جدید در تلاشند، سایر نهادها هم باید از دولت پیروی کنند و به توبه خود با بحرانهایی که برایشان پیش می‌آید، به رویارویی پردازند. برای مثال، اگر کشوری در مرحله انتقال اقتصادی، سیاست خود را به سوی اقتصاد مبتنی بر بازار آزاد سوق دهد و به رقابت در بازارهای بین‌المللی دست زند، آن وقت دانشگاهها و دانشکده‌های مدیریت آن کشور نیز، باید برگزیده و هدفهای سنتی خود مرور کنند و با تربیت نسل جدیدی از متخصصان، نقش فعالی در جامعه‌ای که بازرگانی را در اولویت قرار داده است، ایفا کنند. اکنون در این گونه کشورها، تلاشهای گسترده‌ای در راه تهیه برنامه‌های درسی جدید و تجدیدنظر در برنامه‌های درسی موجود، بازموزی فارغ‌التحصیلان و پرورش نسلی جدید از دانشجویانی که دارای استعداد و خلاقیت‌های تازه هستند، صورت گرفته است. آموزشگاههای جدیدی تأسیس شده است که مهمترین هدفشان تربیت مدیران جوانی است که توانایی رهبری و اداره بنگاههای اقتصادی نوین آینده را دارا باشند. مراکز آموزشی در

کشورهایی که مراحل بازسازی اقتصادی و توسعه را پیش رو دارند، همگام و همساز با سرعت زیاد تحولات اقتصادی، در حال دگرگونی هستند.

اما نوآوری در هدفهای آموزشی، به تنهایی کافی نیست. اگر استادان و دانشجویان بخواهند در عرصه‌های اقتصاد بین‌الملل قدم علم کنند، لازم است از خدمات یک کتابخانه روزآمد، فعال و قابل انعطاف، به عنوان پشتیبان برنامه‌های درسی در فرایند آموزش و آموختن بهره‌جویند. امروزه، انتقال بین‌المللی اطلاعات برای حرفه آموزش بازرگانی، به همان مقیاسی که همواره برای جامعه علمی و پژوهشی اهمیت داشته است، مهم و حساس تلقی می‌شود.

کتابخانه، همواره به عنوان قلب مراکز آموزشی محسوب شده است. مثلاً در اروپای شرقی، داشتن یک کتابخانه در قلب دانشگاه، یک سنت دیرینه و شاخص است. مجموعه‌های قدیمی کمیاب و باارزشی که در کتابخانه‌های اروپایی قرار دارد، همیشه موجب حسادت دانشمندان آمریکایی بوده است. ولی در کشورهایی که اقتصاد رو به رشد دارند، هر چند برپایی کتابخانه یک سنت است، اما این تفکر که کتابخانه محور آموزش بازرگانی و زمینه‌ساز رشد و نوآوری در تکنولوژی است، تازگی دارد. برای مثال، بررسی وضعیت دانشگاه‌ها و دانشکده‌ها و درسهای مدیریت بازرگانی در مجارستان و لهستان و همچنین بررسی کتابخانه‌ها و مجموعه‌های تخصصی موجود، نشان می‌دهد که در هیچ یک از این کشورها، هیچ کتابخانه‌ای، اعم از دانشگاهی و عمومی، نتوانسته است به قدر کافی از هدفهای بازسازی اقتصادی یا آموزش مدیران آینده، پشتیبانی کند و پاسخگوی نیازهای آنان باشد. علاوه بر این، بررسی برنامه‌ها و دروس مدرسه‌های کتابداری در این کشورها، نشان می‌دهد که در حال حاضر، مدرسه‌های کتابداری برای تربیت متخصص کتابداری در زمینه بازرگانی، مهیا نیستند.

نویسنده، طی دیداری از مجارستان، از کتابخانه مرکز بین‌المللی مدیریت^۱ در بوداپست بازدید کرد. این مرکز که توسط دانشکده بازرگانی کنس دانشگاه پیتسبورگ^۲ و جامعه بازرگانی مجارستان مشترکاً اداره می‌شود، محلی است که در آن به مدیران جوان مجاری، نظریه‌ها و روشهای جدید بازرگانی به سبک غربی و در سطح بسیار بالا و تخصصی تدریس می‌شود. ساختمان این مرکز بسیار

1. International Management Center

2. Katz School of Business of the University of Pittsburgh

زیبا، در قصر ساکسلی^۱ قرار دارد و کتابخانه آن که هنرمندانه طراحی شده، دایر و قابل استفاده است. مجموعه کتابخانه، با الگویی مشابه ولی در مقیاسی کوچکتر از کتابخانه‌های مدرسه‌های بازرگانی و مدیریت غربی، شکل گرفته و حاوی کتابهای روز و مناسب برای برنامه‌های درسی و آموزشی مرکز است.

ولی حتی این کتابخانه نوساز و روزآمد هم در خطر متروک ماندن است. در عصر سرعت تولید و گسترش اطلاعات، عدم تحرک یعنی متروک شدن. این گونه کتابخانه‌ها در صورتی توسعه می‌یابند و شکوفا می‌شوند؛ در صورتی به عنوان یک منبع زنده و قابل اطمینان مورد استفاده استادان و دانشجویان قرار می‌گیرند، که حداقل دو چیز را در اختیار داشته باشند: ابتدا، مورد توجه ویژه سیاستگذاران و مسئولان مالی باشند؛ و دوم، امکان آموزش کتابداران برای کسب مهارت‌های تخصصی در زمینه طراحی و مدیریت کتابخانه‌های دانشکده‌های بازرگانی و استفاده از تکنولوژیهای جدید، فراهم آید. کتابخانه‌های دانشکده‌های بازرگانی، مانند کتابخانه‌های دانشکده‌های علوم و تکنولوژی، باید بتوانند با سایر کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی ارتباط شبکه‌ای برقرار سازند؛ باید آن قدر از نظر ظرفیتهای استفاده از تکنولوژی قوی باشند که بتوانند به اطلاعات که چون ماده‌ای سیال دایم در حال دگرگونی و تحول است، دستیابی پیدا کنند؛ باید برای گردآوری و تهیه مجموعه، سیاستی در پیش گیرند که در راستای هدفها و متناسب با منابع و امکانات محدود، استوار باشند. یکی از مشکلترین کارهای کتابداران امروزی، استفاده بهینه از منابع محدود است. در بازار آزاد و رقابتی، تنها در چنین شرایطی کتابخانه‌های دانشکده‌های بازرگانی می‌توانند به مراجعان خود، چه استاد و چه دانشجو، خدمت کنند.

کتابخانه‌های مدرسه‌های بازرگانی، وظیفه بالقوه و مرتبط دیگری نیز دارند. هنگامی که یک دانشجو تبدیل به یک متخصص می‌شود، معمولاً برای کسب اطلاعات به کتابخانه دانشکده خود مراجعه می‌کند. به این ترتیب، کتابخانه‌های مدرسه‌های بازرگانی را می‌توان به عنوان 'کتابخانه‌های تخصصی بازرگانی' نیز مورد استفاده قرارداد و در نتیجه، آنها را برای دستیابی به هدفهای توسعه اقتصادی و حمایت از فعالیتهای بخش بازرگانی خصوصی به خدمت گرفت. برای اینکه بتوان مجموعه کتابخانه‌های مدرسه‌های بازرگانی را در راه برآوردن نیازهای بخش بازرگانی

به کارگرفت، روشهای متعدد و متنوعی وجود دارد. می‌توان امکانات آنها را آزادانه در اختیار عموم استفاده‌کنندگان قرار داد، یا می‌توان در یک کتابخانه عمومی همجوار، مجموعه ویژه‌ای را در زمینه بازرگانی تشکیل داد. با این روش، اطلاعات بازرگانی مورد نیاز در اختیار افراد بیشتری قرار می‌گیرد. این کتابخانه‌ها، نه تنها برای آموزش مدیران آینده اهمیت دارند، بلکه برای دانشجویانی که به تدریج وارد حرفه بازرگانی می‌شوند نیز منبع اطلاعاتی باارزشی به شمار می‌آیند. شرکتهای بزرگ، از عهده تأمین هزینه مراکز اطلاعاتی خود برمی‌آیند. برای دستیابی به اطلاعات مربوط به شرکتها و بازارهای خارجی، نظامهایی وجود دارد، ولی باید شیوه استفاده از آنها را دانست. اما، کتابخانه‌های مدرسه‌های بازرگانی، علاوه بر این باید اطلاعات مورد نیاز بخش بازرگانی خود را نیز، به رایگان در اختیار آنان قرار دهند.

آموزشکده‌های بازرگانی، مهمترین حوزه فعالیت کتابداران است، هم از طریق تأمین منابع اطلاعاتی برای آموزش مدیران و صاحبان شرکتهای بازرگانی و هم از راه مشارکت فعال در تدریس فنون اطلاعاتی به عنوان مکمل برنامه‌های درسی رشته بازرگانی. دومین نقش کلیدی کتابداران، ارائه خدمات مستقیم به بخش بازرگانی جزئی، از طریق توسعه فعالیتهای کتابخانه‌های عمومی و ارائه خدمات به طیف وسیعتری از مردم است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

کتابخانه‌های عمومی و توسعه اقتصادی

اکنون برای کشورهایی که خواهان ورود به بازار جهانی هستند، مسلم شده است که رشد اقتصادی مستلزم آگاهی و دسترسی داشتن به طیف گسترده‌ای از منابع اطلاعات محلی، ملی و بین‌المللی است تا قادر به تأمین نیازهای بخش بازرگانی کلان و خرد باشند. دستیابی به نظامی که بتواند ضمن گردآوری و انتقال اطلاعات، به تولید اطلاعات جدید نیز پردازد، فرایندی بس پیچیده دارد و این خود عامل تعیین‌کننده‌ای است در میزان موفقیت اقدامهای بزرگ و کوچک اقتصادی. پیچیدگی کار از اینجا سرچشمه می‌گیرد که چگونه از میان انبوه فزاینده اطلاعات به دست آمده، مناسبترین آنها را گلچین کرد و بقیه را رها نمود. این اطلاعات، نه تنها مورد نیاز سیاستگذاران دولتی و مدیران صنعتی است، بلکه برای واحدهای کوچک تجاری و شرکتهای شخصی نیز ضروری است.

بی شک، سلامت اقتصاد یک کشور، تحت تأثیر سلامت اقتصاد جوامع آن است و زیربنای سالم اطلاعاتی جامعه، موجب ایجاد موقعیتهای اقتصادی برای جلب کار و صنعت به منطقه است. شرایط حاکم بر یک فضای نوین اقتصادی، ایجاب می کند که تصمیمگیریه‌ها، نه تنها بر مبنای درک، تجربه و تعقل صورت گیرد، بلکه لازم است این تصمیمها مبتنی بر انواع اطلاعاتی باشد که اکثراً آنها نیز میرا یا در حال تغییر است.

اهمیت اطلاعات به عنوان یک وسیله اساسی اقتصاد، امری روشن و غیر قابل انکار است. به همین دلیل، امروزه مدیریت گردش اطلاعات، جزء لاینفک اکثر شرکتهای بزرگ اقتصادی است. کسبه خرده‌پا، غالباً نسبت به اهمیت اطلاعات در ابهام و تردیدند. راستی، این افراد برای یافتن اطلاعات باید به کجا مراجعه کنند؟ پس از آنکه فهمیدند اطلاعات در جایی وجود دارد، از کجا بدانند که به آن نیازمندند و چگونه می توانند به آن دسترسی پیدا کنند؟ در واقع، اگر ندانند این اطلاعات وجود دارد، چگونه از در دسترس بودنش آگاه می شوند؟ چگونه استفاده کنندگان می توانند اطلاعات بیهوده را از اطلاعات مفید و مناسب تشخیص دهند، و تازه وقتی اطلاعات مورد نیاز را به دست آوردند، طرز استفاده مؤثر از آن را در کجا بیاموزند؟ طبقه شاغل در بخش بازرگانی خرد، چگونه می توانند در تولید و اشتراک اطلاعات جدید سهم بگیرند؟ و چگونه می توانند از نتایج تجربه‌های سایر جوامع که مسائل مشابه دارند، بهره‌مند شوند؟ متخصصان با تجربه این رشته چه کسانی هستند که بتوان در مواقع اضطراری به آنها رجوع کرد و از این طریق نیازهای فوری اطلاعاتی شرکتهای اقتصادی را بر طرف ساخت؟ منابع اطلاعاتی مورد نیازشان کجاست؟ شرایط دسترسی چیست و چگونه می توانند بیشترین بهره را از آن بگیرند؟ اینها پرسشهایی است که کتابداران باید پاسخگوی آن باشند. باید با صدایی رسا و مطمئن بگویند "ما اینجا هستیم، آماده همکاری و مشارکت در امر بازسازی اقتصادی. این همان کاری است که برای آن تربیت شده‌ایم".

در اصل، کتابخانه عمومی برای جامعه مهمترین منبع اطلاعاتی محسوب می شود. به این دلیل که اطلاعات مناسب را آزادانه و رایگان در دسترس مراجعان خویش قرار می دهد. نمونه چنین کتابخانه‌ای که بر اساس ارائه خدمات اطلاعاتی متناسب با نیازهای جامعه خویش با موفقیت فعالیت می کند، در یک محله آمریکایی قرار دارد.

نظام خدماتی این کتابخانه، "نیبرلاین"^۱ نامیده می‌شود. این نظام، در یک کتابخانه عمومی کوچک واقع در محله‌ای کم درآمد تا درآمد متوسط، قرار دارد. اهالی آن، به گروه‌های قومی گوناگونی تعلق دارند و هدف فعالیت‌های اصلی شهر، متوجه زنده کردن حرفه بازرگانی خرد در جامعه است. مراجعه کنندگان کتابخانه شعبه، کسبه، بازرگانان خرد و صاحبان شرکتها و نیز عموم مردم و نیازمندان اطلاعات هستند.

در واقع نیبرلاین را می‌توان مخزن آمار و ارقام و ففونی دانست که در یک قدمی، به افراد کمک می‌کند تا مشکلات و مسائل اجتماعی و اقتصادی خویش را حل کنند. مجموعه اصلی آن، شامل انتشارات اساسی و مفید، اعم از انتشارات دولتی و دسترسی به مجله‌های جاری سودمند است.

از نظر تنوع خدمات، نظام طوری طراحی شده که قادر به تأمین اطلاعات در چنین زمینه‌هایی نیز هست: خانه‌های محلی پر و خالی و ارزش واقعی مستغلات؛ شیوه‌های تشخیص منابع جدید برای سرمایه گذاری و استراتژیهای مختلف؛ طبیعت بازار و روندهای اقتصادی و موقعیتهای شغلی؛ اطلاعات مربوط به محصولات و تمایلات مصرف کنندگان؛ آمارهای جمعیتی و حیاتی، سرشماری و سایر اطلاعات بازرگانی و اقتصادی. دامنه موضوعی مجموعه، مانند سایر کتابخانه‌های نوین در رشته بازرگانی، شامل این زمینه‌هاست: بازارهای خارجی، دسترسی و مکانیابی اطلاعات علمی و فنی و سایر اطلاعات بازرگانی و اقتصادی، آمارهای مربوط به انرژی، محیط زیست، مسائل اقتصادی که مؤثر یا تأثیرپذیر از پیشرفتهای کشاورزی است، اطلاعات ویژه محلی در مورد کسب و کار خصوصی و همچنین در مورد موقعیتهای و محصولات محلی واقع در مناطق همجوار.

به محض اینکه نیازهای استفاده کنندگان مشخص شود و سرمایه لازم تأمین گردد، منابع دیگری نیز افزوده خواهد شد تا جریان انتقال اطلاعات از کتابخانه به سوی جامعه استفاده کننده تکمیل شود. یکی از هدفهای خدماتی کتابخانه، تهیه راهنماهای اطلاعاتی است که به استفاده کنندگان امکان می‌دهد نسبت به اطلاعات در دسترس و محل ذخیره شدن آنها، آگاهی بیشتری به دست آورند. این نظام، انعطاف پذیر است و همراه با دگرگونیهای زندگی جامعه و نیازهای افراد تغییر می‌کند.

یکی از خدمات کلیدی این نظام، ایجاد دسترسی عمومی به کامپیوتر و تسهیلات الکترونیکی ارتباطی است که به رایگان در اختیار استفاده کننده قرار می‌گیرد. معمولاً بخش بازرگانی خود قادر به تأمین هزینه‌های چنین تجهیزاتی نیست و با مشترک شدن این خدمات، دسترسی به ابزار امور بازرگانی را با حداقل هزینه امکانپذیر می‌کند. در یک تنگنای اقتصادی، استفاده عمومی از تکنولوژیهای مربوط به بازرگانی که در یک محل عمومی قرار گرفته است و زیر نظر متخصصان اطلاع‌رسانی تعلیم‌دیده کار می‌کند، راه حلی برای بهره‌برداری کامل از ظرفیت منابع محدود است. یکی از نتایج بلندمدت خدمات نظام، این است که بازرگانان به نحو مؤثری نسبت به فنون کار، خودکفا می‌شوند، زیرا خودشان کاربران تکنولوژی مربوط به نیازهای شخصی تجاری خویش هستند.

مدیریت خدمات و راهنمایی استفاده‌کنندگان، توسط متخصصانی که به طور داوطلب یا موظف به خدمت گرفته می‌شوند، صورت می‌گیرد. دانشجویان رشته کتابداری، با مشارکت در این برنامه، هم تجربه می‌اندوزند و هم مهارت‌های خود را به عنوان متخصصان اطلاع‌رسانی افزایش می‌دهند. دانشجویان که زیر نظر یکی از نارغ‌التحصیلان دانشگاه کار می‌کنند، با مشارکت خود، موجب می‌شوند که خدمات کتابخانه با کیفیت بهتری ارائه شود. همزمان، متخصصان آینده نیز برای احراز پست مدیران متخصص اطلاع‌رسانی، پرورش و تعلیم می‌یابند. اخیراً، دریافته‌ایم که این روش، بر برنامه‌های درسی مدرسه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی، مخابرات و همچنین بر رشته‌هایی مانند امور عمومی، عمران شهری، اقتصاد، بازرگانی و جامعه‌شناسی، تأثیر گذشته است و اکنون توسعه برنامه‌های "میان‌رشته‌ای" در زمینه مدیریت اطلاعات در دانشگاهها رواج یافته است.

برنامه‌هایی در دست است که براساس آن، طرحهای مشابهی در سایر نقاط نیز به اجرا درآید و رفته رفته شبکه سراسری کتابخانه‌های عمومی به وجود آید که شالوده آن مبتنی بر نیاز، عدم تمرکز، استفاده مشترک از منابع و خدمات اطلاعاتی است و به مثابه یک شبکه ارتباطی برای شهروندان مناطق مختلف شهری و روستایی عمل می‌کند. گروههای مختلف، از طریق استفاده از منابع اطلاعاتی مشترک و جذب تجربه‌های یکدیگر، می‌آموزند که برای یاری به خود، باید یکدیگر را یاری دهند. در این شرایط است که کتابخانه‌های عمومی به منزله یک نیروی بالقوه، در خدمت

جامعه و رشد و توسعه ملی در می‌آیند.

جامعه‌ای که نظام اطلاعاتی آن بر مبنای کتابخانه بنا شده باشد، می‌تواند از طرق دیگری نیز بر جهتگیری رشد جامعه تأثیر بگذارد. قبل از هر چیز، کتابخانه می‌تواند 'بانک حافظه جامعه' و مخزن تجربه‌ها و وقایعی که بر حال و آینده جامعه تأثیر می‌گذارد، باشد. در یک گام سریع به سوی توسعه، برنامه‌های متعددی برای به تحقق رسیدن هدفهای اقتصادی مشخص به اجرا در می‌آید، که برخی با موفقیت و برخی با شکست روبه‌رو می‌شوند. به منظور بهره‌وری حداکثر از این برنامه‌ها، چه موفق باشند و چه ناموفق، لازم است سوابق کارهای انجام شده در جایی نگهداری شود، تا به هنگام اجرای برنامه‌ها و طرحهای آینده، نتایج و تجربه‌های حاصله مورد بهره‌برداری قرار گیرد. این سوابق، باید آزادانه در دسترس قرار گیرد و استفاده از آنها قویاً ترغیب شود. اطلاعات مربوط به این تجربه‌ها، باید مرزهای جغرافیایی، سیاسی و اقتصادی را بدون هیچ مانعی در نوردد.

بعد دیگر مفهوم مبادله اطلاعات، پرورش تفکر برای مشارکت و همکاری است. یکی از رموز اصلی موفقیت در ایجاد یک نظام دموکراتیک و آزاد، آگاه ساختن و دخالت دادن مردم در امور است. مردم باید آن قدر آگاه باشند که بتوانند در تصمیمگیری شرکت کنند و فعالانه در فرایند توسعه اقتصادی، مشارکت جویند. در اثر این پروژه، کتابخانه‌های عمومی نقش تعیین‌کننده‌ای در آگاه‌سازی مردم به عهده می‌گیرند.

کتابخانه‌ها می‌توانند با ایجاد مراکز ارجاعی، از نظر اطلاع‌رسانی نقش مهم دیگری ایفا کنند. اصولاً در ساختار یک جامعه مبتنی بر نظام مبادله اطلاعات، وظیفه یک 'ایستگاه اطلاعاتی'، ارائه خدمات ارجاعی است. به این معنی که محل دسترسی به اطلاعات موجود در پایگاههای محلی و در مواقع لزوم در پایگاههای اطلاعاتی بین‌المللی را مشخص کند. به تدریج ایستگاه اطلاعاتی به یک راهنمای اطلاعاتی تبدیل می‌شود. در واقع، کتابخانه‌ها نه تنها محل نگهداری اطلاعات موجود هستند، بلکه مرجعی برای رهیایی به محل دسترسی اطلاعاتی که خود در اختیار ندارند نیز، می‌باشند. با توسعه تکنولوژی ارسال مدارک، اگر کتابخانه از تواناییهای لازم برخوردار باشد، روند روشنی برای ارسال چنین مدارکی برای متقاضی پیش‌بینی می‌شود.

نقش کتابخانه‌های عمومی به عنوان آغازکنندگان حرکت اطلاعات، فراتر از ارائه خدمات به عموم شهروندان و یا گروههای مختلف شهری است. گردآوری، سازماندهی و اشاعه اطلاعات

اقتصادی در سطوح مختلف دولت (یعنی از محلی به ملی، از ملی به محلی، همچنین به بازرگانان، کارگران، رسانه‌های گروهی، گروه‌های خیریه، دانشجویان، پژوهشگران و عموم مردم)، از وظایف ارزشمند، ضروری و مسلم کتابخانه‌های عمومی است. کتابخانه عمومی قادر است مانند یک بستر جاری، اطلاعات را از خارج کشور به بازارهای محلی هدایت کند و بر آنها تأثیر گذارد. این نیازی است که امروزه برای مدیریت اقتصادی، جامعه و امور شخصی ما بیش از پیش حیاتی به نظر می‌آید.

مؤثرترین روشی که مبادله واقعی اطلاعات را زنده و پویا و استفاده از آن را به حداکثر می‌رساند، نزدیک کردن اطلاعات به مردم و جامعه آنهاست.

در مورد تأثیر و نقش کتابخانه در تحولات اقتصادی - اجتماعی، پرسشهای بیشتری می‌توان مطرح کرد. برای مثال، نقش کتابخانه‌های ملی در تأمین اطلاعاتی که می‌تواند توسعه اقتصادی را پشتیبانی کند، چیست؟ چه نوع روابطی باید بین انواع کتابخانه‌ها ایجاد شود و آنها چگونه می‌توانند به طور موثر با یکدیگر همکاری داشته باشند؟ الگوی پیشنهاد شده چه کاربردهای دیگری می‌تواند داشته باشد (مثلاً در مفهوم گسترش خدمات کشاورزی، و کشاورز به عنوان یک پیشه‌ور بازرگانی خرده‌پا)؟ بازسازی اقتصادی چه تأثیری بر مدرسه‌های کتابداری و برنامه‌های درسی آنها می‌گذارد؟ چه نوع تدابیری برای بازآموزی کتابداران اتخاذ می‌شود تا مهارت‌های خود را روزآمد نگاه دارند و از کدام منبع هزینه این برنامه‌های آموزشی تأمین می‌شود، چه نوع ابزار و وسایل گردآوری اطلاعات لازم است تا کتابخانه‌های عمومی بتوانند خدماتی فراتر از خدمات سنتی و همیشگی خود ارائه دهند؟ نقش دولتها در تأمین این گونه نیازها برای کتابخانه‌ها چیست؟ کتابداران چگونه موفق خواهند شد خود را در عرصه‌های اقتصادی مطرح کنند و نقش کتابخانه را به عنوان یک نهاد حیاتی که می‌تواند در خدمت مشتریان جدید باشد ظاهر سازند؟ از طریق کدام فرایندها می‌توان نیازهای اطلاعاتی گروه‌های مختلف جامعه را نسبت به انواع خدمات تازه، تشخیص داد؟

بحثی نیست که هزینه اداره کتابخانه‌ها گران است. آنها باید تغذیه و تقویت شوند؛ باید از زواید و مدارک بدون استفاده پاک شوند. باید پیوسته همگام با زمان و تحولات شرایط و ارزشهای اجتماعی روزآمد باشند. برای اینکه مخارج آنها کاهش یابد، باید با یکدیگر همکاری داشته باشند

به نحوی که هر یک بتوانند به منابعی فراتر از منابع خود دست یابند. باید از تهیه مواد و منابع تکراری و استخدام نیروی انسانی غیر ضروری اجتناب کنند و شرایطی ایجاد نمایند که به بهترین وجه و کمترین هزینه نیازها و تقاضاهای فزاینده مراجعان خود را تأمین کنند. کتابداران آینده، نه تنها باید در نظریه رده‌بندی متبحر باشند، بلکه باید ارزش، امکانات و محدودیتهای تکنولوژی اطلاعات را درک کنند. کتابداران باید بدانند که تکنولوژی چه تواناییها و چه ناتوانیهای دارد و چه ارزشی را با چه بهایی می‌توان خرید و کدام نظام بهتر می‌تواند با سایر نظامها ادغام شود. تکنولوژی آن قدر گران و متخاصم است که اشتباه در انتخاب آن، بسیار گران تمام می‌شود. این همان مسئله‌ای است که در کشورهای در حال توسعه، به خوبی درک نشده است.

اگر در کشوری که از نظر اقتصادی در حال رشد است، ارزش و توانایی کتابخانه‌ها مورد غفلت قرار گیرد؛ اگر آموزش و بازآموزی غیر متخصصان مورد حمایت قرار نگیرد؛ اگر مفهوم کتابخانه به عنوان منبع اطلاعاتی جامعه تشخیص داده نشود و بخش بازرگانی خرد نیازمند آن باشد؛ اگر دانش تخصصی کتابداران کتابخانه‌های بازرگانی از سوی جامعه بازرگانان نادیده گرفته شود، دستیابی حتمی به رشد اقتصادی دلخواه نامیسر خواهد بود.

کتابخانه‌های عمومی، باید از طریق ارائه خدمات چشمگیر در عرصه‌های وسیع اقتصادی، در نقش یک تکیه‌گاه و واسطه تازه، برای افرادی که می‌خواهند سرمایه‌گذاری کنند، ظاهر شوند.

نتیجه

مفاهیمی که در این مقاله مطرح شده است، در بسیاری از جوامع سراسر ایالات متحده، با روشهای گوناگون، به اجرا درآمده و مورد آزمون قرار گرفته است. اصل مهم، یعنی اصل "دسترسی به اطلاعات"، با فلسفه و تاریخ سیاسی، اقتصادی و اجتماعی غرب همساز و در تداوم است، و بنابراین مفاهیم مطرح شده، منطبق با همان نظام اجتماعی ایالات متحده است. همان گونه که تولید و اشاعه اطلاعات به عنوان مکمل فعالیت‌های اقتصادی افراد و گروه‌های جوامع غربی بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرد، بدون شک، تقاضا برای ابزاری که اطلاعات را در دسترس افراد بیشتری قرار دهد نیز، افزایش می‌یابد.

این مفاهیم و اصول، باید با توجه به ساختار اجتماعی و سیاسی هر جامعه، موجودیت یابد و ریشه بگیرد. از یک دیدگاه، ممکن است رابطه اشاعه اطلاعات و رشد اقتصادی در اروپای شرقی بدیهی باشد. ولی دسترسی به اطلاعات در یک جامعه مرفه و در یک اقتصاد سالم، تنها یک پدیده لوکس نیست، بلکه درست برعکس، اطلاعات در مواقع بحرانی وسیله‌ای ضروری برای بهبود وضع اقتصادی و رشد است. از طرفی، درک این حقیقت که اطلاعات به خودی خود وسیله‌ای ضروری برای تحولات اجتماعی و اقتصادی و ایجاد دموکراسی است، همان قدر اهمیت دارد.

تأثیر اطلاعات فراتر از خود اطلاعات است. در این برهه از زمان، ممکن نیست تأثیر هجوم انبوه اطلاعات را بر کشورهای اروپای شرقی، ارزیابی کرد. تحولات سیاسی در اروپای شرقی، چنان سریع و آنقدر غیرقابل پیش‌بینی رخ می‌دهد که دگرگونیهای پنهانی و پویای همزمان با تحولات اقتصادی و اجتماعی را تحت الشعاع قرار می‌دهد. به تدریج که اوضاع تثبیت می‌شود و نیازهای اطلاعاتی شکل می‌گیرد و کاربرد و تأثیر اطلاعات روشن می‌شود، نقش کتابخانه‌ها در توسعه اقتصادی اروپای شرقی نیز، روشنتر شود. تا آن زمان، اظهار عقیده در مورد اینکه کتابخانه‌ها چه باید باشند و چه راهی را در پیش گیرند، ناممکن است. تنها می‌توان به این مطلب اشاره کرد که احتمالاً کتابداران اروپای شرقی، از طرز فکر غربیها در مورد انتقال اطلاعات تأثیر خواهند گرفت، و چهره دگرگون شده نحوه استفاده از اطلاعات را مطالعه و مشاهده خواهند کرد و در نقش سنتی کتابخانه‌ها به عنوان یک انبار اطلاعات منفعل، تجدید نظر خواهند کرد و شاید برخی از آنان، به روشهایی که در این مقاله به منظور ارائه اطلاعات به کسانی که به خاطر خود یا به خاطر توسعه به آن نیاز دارند، توجه کنند.

منابع:

- 1 *International Handbook of Universities*; IFLA (1989).
- 2 *International Guide to Library and Information Science Education*; IFLA (1985).
- 3 *The World of Learning 1989*. Thirty-ninth Edition. London: Europa Publications Limited, 1989.
- 4 Holt, R. M. (1971). *Focusing library service on the economic community: an evaluation of an LSCA demonstration project in Pasadena and Pomona*. Del Mar, California: Raymond M. Holt and Associates, 1971.